

EKFRÄMJANDETS EXKURSION PÅ GOTLAND ONSDAG – TORSDAG DEN 12-13 SEPTEMBER 2012

Lars Dahlén

Foton: Mats Hannerz

I Österled

Det var länge sedan Ekfrämjandets exkursion och årsmöte var förlagt till Gotland. Närmare bestämt var det år 1983 som det senast begav sig. Årsmötet 2011 tyckte det var dags igen, så styrelsen tog i ett tidigt planeringsskede kontakt med Skogsstyrelsens distrikt på Gotland för att höra om de skulle kunna tänka sig arrangera ett besök från Ekfrämjandet. Visserligen är inte avståndet så stort geografiskt men det är inte helt lätt att enkelt ta sig dit. För exkursionsplaneringen kände styrelsen att det var nödvändigt att kunna få så mycket

som möjligt planerat och arrangerat av öns lokala expertis. Skogsstyrelsen gjorde oss inte besvikna utan åtog sig med glädje att ta fram ett program.

Så kom det sig alltså att det i juni var möjligt att bjuda in till exkursion på Gotland med anslutning från Nynäshamn respektive Oskarshamn. Ett 50-tal medlemmar hörsammade inbjudan, och på förmiddagen onsdagen den 12 september mötte drygt 10 personer upp vid färjeläget i Nynäshamn och drygt 40 i Oskarshamn. Många av Oskarshamnsresenärerna hade kommit med den gemensamma bussen vil-

Sällskapet möttes av en blå himmel med molntussar över den gamla hansastaden.

ken, som vanligt, rattades professionellt av Bo Axelsson.

Överresan gick väl, lugnt och behagligt med möjlighet att in ta lunch med havsutsikt. Väl framme i Visby mötte hotellpersonalen vid färjeläget och delade ut rumsnycklar och det fungerade också nästan perfekt. Däremot blev det lite si och så när det gällde att hitta till rätt byggnad i hotellkomplexet på andra sidan gatan.

Eftermiddag i stad eller trädgård

Enligt programmet skulle det bli eftermiddagsfika efter incheckningen och strax därpå någon av de två programpunkter som erbjöds denna första dag. Det deltagarna hade att välja på var antingen en stadsvandring eller ett besök i den botaniska trädgården.

För stadsvandringarna gick det enligt planerna. Lars Bäckman, kunnig informatör från Länsstyrelsen, mötte upp vid hotellet och en rundtur bland gator och gränder innanför ringmuren startade. Under 1 ½

Jan Linder och Karin Wågström från Skogsstyrelsen var två av många som väntade på guidning i botaniska trädgården.

timme fick deltagarna en mycket fin inblick i historia med kopplingar till dagens

Libanonceder - Cedrus libani. En av många skönheter i Visby botaniska trädgård.

Bengt Rosén, vice ordförande i trädgårdsstyrelsen, hann med att berätta om trädgården för den intresserade församlingen.

situation. Vid passagen av den bekanta skådeplatsen Almedalen fick vi veta att här låg en gång hamnen. Det är knappast något

man tänker på idag när man ser utsändningarna från Almedalsveckan.

För de som skulle besöka den botaniska trädgården gick det inte riktigt enligt planerna. Här hade det trots dubbelkontroll av tider blivit ett missförstånd och den guide som skulle mött upp kom inte. Karin Wågström på Skogsstyrelsen lyckades dock få kontakt med vice ordförande i trädgårdsstyrelsen, Bengt Rosén, som kom och berättade om trädgården och dess historia. Tack vare detta och deltagarnas egna kunskaper blev det ändå ett informativt och lyckat besök bland alla de inhemska och exotiska växter som hade en skyddad tillvaro här.

Carl von Linné övervakar trädgården.

Årsmöte

Senare på kvällen var det dags för sedvanligt årsmöte. Årsmötesprotokollet har tidigare distribuerats till Ekfrämjandets

Nye ordförande Thomas Thörnqvist tackar avgående Jan Linder med en jättelik tryffel.

medlemmar och skall inte återupprepas här. Värt att notera är dock att Ekfrämjandet i och med årsmötet fick ny ordförande. Nu är det professor Thomas Thörnqvist från Linnéuniversitetet som svingar klubban. Därmed bröts också en ordförandetradition som hållit i sig sedan Ekfrämjandet bildades. Det har alltid intill detta årsmöte varit en länsjägmästare eller motsvarande från Skogsstyrelsen som varit ordförande. I samband med årsmötet delades också Ekfrämjandets rikspris ut till Kenneth Arvidsson, f.d inköpare på Kährs och ett välkänt namn för de flesta som deltagit på tidigare exkursioner. Motivering finns på annan plats i detta nummer av Ekbladet.

Tryffeljakt

Torsdagen mötte med bra väder så förutsättningarna för en heldagsexkursion verkade goda. Deltagarna var också i tid så

bussen kunde avgå på ordinarie avgångstid. Resan gick först norrut mot Fårösund och i bussen guidade Karin Wågström från Skogsstyrelsen. Strax innan Fårösund bar det några kilometer österut till Risungs gård. Här mötte ägarna Ulla och Claes Berglund med sina medhjälpare Carina Ahlqvist och Jane Ekström.

Nu kunde vår nye ordförande Thomas Thörnqvist öppna exkursionen. Thomas presenterade Karin Wågström, Jonas Lövestedt och Ingvar Hansson från Skogsstyrelsen som skulle ta hand om oss denna dag. Thomas överlämnade därefter ordet till Ulla som hälsade välkommen till Risungs gård där man specialiserat sig bl.a. på tryffelodling. Men innan vi skulle få bekanta oss mer med denna detalj blev det en rejäl förmiddagsfika.

När batterierna nu var väl laddade gav vi oss av med bussen en bit ut i skogen där

Ulla och hennes medhjälpare visade upp hur en riktig tryffelhund arbetar. Vi fick se prov på sökbeteende och hur hundarna markerar när de stöter på ett eventuellt fynd. Tryffelsvampen växer på 1-10 cm djup på Gotland. Hundarna lär kunna känna vittringen på ett avstånd av 50 meter.

Det är först under de senaste 10 åren som intresset för den Gotländska tryffeln intensifierats. Svampen kräver ett högt pH-värde för att trivas, gärna minst 7-8. Tryffelsvampen lever i symbios med ek och hassel och hjälper bl.a. dessa med fosforförsörjningen.

Vi fick också se en ekplantering där plantorna var ympade med tryffelmycel. Det finns inte mycket stöd i praktiska svenska försök som ledning till hur plantorna ska sättas. Här var de planterade med några meters mellanrum utan amträdd eller vindskydd. De hade därmed haft en besvärlig etablering.

Ett av dagens fynd i marken i ängst.

Ympning med tryffelmycel går till så att man mixar tryffelsvamp i en matberedare och blandar med vatten. Plantornas rötter vattnas med denna lösning men det är viktigt att rötterna då är sterila och inte infekterade av andra svampar när de ympas.

Den viktigaste medarbetaren på Risungs gård - tryffelhunden av rasen Lagotto Romagnolo.

I Hammarsängen, Lärbro, fick deltagarna en genomgång om det gotländska ängets viktiga roll för att upprätthålla ett uthålligt jordbruk.

Tryffeln är mogen i oktober-november. Det är viktigt att hundarna har tränats till att bara söka mogen tryffel. En omogen svamp som tagits upp eftermognar inte och kan inte heller stoppas tillbaka i marken för att växa vidare. Det är därför ett stort avbräck om alltför många omogna svampar tas upp.

Det var verkligen fascinerande att se hundarna i arbete och vi hade säkert kunna vara kvar en god stund till men nu drog det ihop sig till avresa. Thomas tackade Ulla, Carina och Jane men innan vi lämnade gården gjorde flera deltagare inköp i gårdsbutiken och en och annan tryffel kom därför att medfölja bussen under resan.

Det gotländska ängten

Nu bar det av söderut mot Hammarsängen i Lärbro. Under resan berättade Karin att det vid början av 1700-talet och fram till mit-

ten av 1800-talet fanns ca 30 000 ha ängen. Idag återstår bara ca 300 ha som hävdas enligt gammal tradition. I dessa hävdade ängar finns mycket höga naturvärden.

Framme vid ängten möttes vi av Göran Allard, ordförande i den Gotländska ängskommittén. Göran berättade att den Gotländska ängskommittén har anor från 1944. (Den är därmed lika gammal som Ekfrämjandet, referators anm.). Ängens syfte var ursprungligen att skapa vinterfoder till djuren. Arealen äng avgjorde hur många djur man kunde ha. Mängden gödsel från djuren avgjorde därpå hur mycket åkermark man kunde bruka. På Gotland gällde på ett ungefär att det krävdes 5-7 hektar äng för att få tillräckligt med gödsel till en hektar åker. I takt med konstgöd-selns införande minskade ängsbruket och då började den omfattande minskningen av arealen hävdad ängsmark.

Det änge vi nu besökte var en värdig representant för ett typiskt gotländsk dito. Här var det dominerande trädslaget ek. Annars ville man väldigt gärna ha ask eller alm eftersom de passar bäst till hamling eller ”klappning” som det heter på gotländska. Idealet är om antalet träd är så stort att träden ger lite skugga över hela ängnet under någon del av dagen. Ängen på Gotland liksom på Öland är trädbärande för att ge skugga under torra somrar. Om inte träden fanns skulle det inte bli mycket foder producerat i ängnet. När vitsipporna blommar är det fagningstid, det är då ängnet städas. Slåttern sker i mitten av juli. Efter slåttern får gräset växa till och ängnet kan användas för efterbete, helst med ungnöt eller lamm.

Jonas och Ingvar från Skogstyrelsen berättade att man i många ängen avråder från klappning på grund av askskottsjukan. Man har sett många exempel på att träden inte återhämtar sig. Det är dock inte så att det alltid är problem så frågan är om här

inte finns en genetisk faktor inblandad. Klappningen sker normalt i augusti-september.

Här kom det nu igång en diskussion om flera aspekter på ängsskötsel. Bl.a. togs frågan om hur man klarar föryngringen av träden i ängnet. Svaret blev att det är problematiskt. Men det sker genom naturlig föryngring och att man utser och sköter de träd som ska bli nästa generation ängsträd. På södra Gotland, på marker som är mer sandiga eller fuktiga, är det inte ovanligt med björk eller tall i ängnet.

Ingen tradition att odla ädellöv

Jonas ville nu passa på att få lite stöd till vilka rekommendationer som man ska lämna i olika sammanhang. Denna grupp med ekfrämjare, tyckte Jonas, borde sitta inne med en ovärderlig kunskapsbank som han gärna ville få göra ett lite uttag från. Det handlar framför allt om ädellövproblematiken. På Gotland finns ingen tradition

Askskottsjukan ställer till det med skötselrekommendationerna i ängnet.

att odla ädellöv. Men Skogsstyrelsen har en ambition att även här öka arealen ädellöv. Ett problem är att många markägare som har ängen som man inte längre vill eller har behov av att sköta önskar omföra dem till jordbruksmark. Skogsstyrelsen har då försökt att med rådgivning verka för en fortsatt hävd eller satsa på ädellövskog genom att bygga på de ädla lövträd som redan finns i ängat.

Jonas berättade om en nyligen utförd uppföljning av tidigare planteringar med statligt stöd. Det visade sig att de planterade ekarna var ytterst dåliga när det gäller hur de tagit sig och vuxit till. Bredvid kunde det stå mycket fina självföryngrade ekar. Man känner också oro för att rekommendera alm och ask som ju har problem med hälsan.

Nu blev det upp till bevis för exkursionsdeltagarna och en del tog till orda. Några exempel på de rekommendationer som flöt fram var:

- När man köper plantor är de ofta hårt rotbeskurna. Huvudroten är då inte helt intakt och sätts plantorna innan en torrperiod så är det i allmänhet kört! Det problemet har man inte vid självföryngring.
- På Gotland finns inte så mycket av goda marker så vi får nöja oss med det vi får.
- Torkan är problem på 95 % av marken men på den resterande delen är förutsättningarna goda.
- Det är mycket begränsat med rörligt grundvatten och ofta mycket torrt under vegetationsperioden.

Ja, några riktigt revolutionerande svar på Jonas frågor kom kanske inte fram och Jonas konstaterade att det är svårt att nå ut

Lunglav - ett exempel på att ängat hyser en rik mångfald.

med ädellövbudskapet på Gotland. Men är förutsättningarna som de är så ska vi kanske vara nöjda med varje enskilt hektar vi kan åstadkomma. Det gick nog inte att komma så mycket längre i denna fråga så därför passade det alldeles utmärkt att det nu var dags för en fältlunch i ängat.

Almsjukan

Efter lunch blev det ytterligare en förflyttning söderut. Denna gång mot Alvena Lindaräng i Vallstena. Den programpunkt som förannonserats där handlade om almsjukan. Under bussresan dit berättade Karin att Gotland länge varit förskonad från almsjukan men hösten 2005 upptäcktes de första angreppen i närheten av Alvena Lindaräng. Länsstyrelsen och SLU m.fl. genomförde i januari 2006 ett seminarium

i Visby där frågan diskuterats. Under efterföljande år genomfördes relativt omfattande inventeringar för att lokalisera skadade bestånd. År 2006 räknade man på vintern in 78 sjuka träd. Året efter var det 2 600. Träd som påträffats med almsjuka har därefter avverkats och destruerats, främst genom att bränna veden på plats i skogen. Under hösten/vintern 2011 har man även prövat att i slutna containrar transportera sjuka träd till värmeverket i Visby för flisning och eldning, vilket minskade kostnaderna för destrueringen något.

När det talas om alm på Gotland är det lundalm man menar. Ett särskilt problem med almsjuka på lundalm är att lundalmen sprids via rotskott. Därför måste stubbehandling ske. På Gotland tror man att det totalt kan finnas minst 1 miljon almar.

När vi nu svängde in på den smala vägen mot Lindarängen nämnde Karin att vi här skulle få träffa en drabbad markägare och en representant från Länsstyrelsen. Den senare skulle berätta om den inventering av värdefulla träd i kulturlandskapet som genomförts.

Gamla träd

Efter den korta promenaden från bussen in i ängtet var det Oskar Kullingsjö från Länsstyrelsen som blev först att få ordet. Oskar berättade om den inventering av gamla träd i kulturlandskapet som man gjort. Man kan konstatera att de riktigt gamla träden på Gotland inte är särskilt grova. Exempelvis blir ekarna ofta inte grövre än 30-40 cm. Lavar som bara finns på riktigt gamla träd syns därför på Gotland på klena stammar som trots sin klenhet alltså kan vara mycket gamla.

Sjukdomarna drabbar askar och almar i alla åldrar. På en fråga om det var så att

det fanns någon konflikt i att avverka och borttransportera döda/skadade almar blev svaret att det är det inte. Det är ju värre om träden står kvar. Det är mycket viktigt att försöka hitta botträden där almsplintborren håller till och se till att oskadliggöra dem. När det gäller olika skötselningrepps konsekvenser med avseende på spridningen av almsjukan så tycks det som om klappningen (hamlingen) inte är bra. Den verkar ha en lockande effekt på almsplintborren.

Karin berättade att eftersom almsjukan kommit relativt sent till Gotland kan det enligt SLU genom ett systematiskt uppspårande och oskadliggörande av skadade träd finnas en chans att hejda och kanske stoppa en fortsatt spridning. Man har lämnat en Life-ansökan att få EU-medel för en fortsatt bekämpning.

Drabbad

Nu fick Ebbe Andersson komma till tals. Ebbe är en av de många markägare som drabbats av almsjukan. Ebbe berättade att det änge vi nu befann oss i tillhört hans fastighet till 1957 då naturvårdsföreningen tog över skötseln. Då kunde man se tvärs genom ängtet, något som är helt omöjligt idag. Här är det nu alldeles för tätt.

Ebbes åsikt om alm var att det var ett "d-a ogräs". Han saknade bara de stora almarna nära gården. Ebbe berättade vidare att han bedrev en ekologisk odling och då är det inte möjligt att utföra stubb behandling efter avverkning av sjuka träd. Trots att det var här som almsjukan började fanns fortfarande ca 1 000 friska almar kvar. Tyvärr är det ingen större efterfrågan på lundalm varför det är svårt att få avsättning, åtminstone som sågvirke. Däremot finns det många fina ekar på hans marker. Det är något han inte kan förstå eftersom

Ebbe Andersson, markägare vid Alvena Lindaränge, är inte förtjust i alm på grund av almsjukan.

det inte finns några andra ekar i närheten som kan ha gett upphov till föryngringen. Kanske är det nötskrikan som varit i farten? Ebbe kunde därefter mycket initierat och målande berätta om hur regler för olika EU-stöd i stor utsträckning strider mot vad som är bra när det gäller ängsbruket.

Denna fråga har varit uppe vid flera andra exkursioner med Ekfrämjandet och det är bara att konstatera att det svenska ängsbruket är något alldeles unikt i EU-sammanhang och därför inte riktigt ryms i det som gäller för övriga EU-länders ängsbruk. Där är ängsbruket en jordbruksåtgärd medan det hos oss är natur- och/eller kulturvård.

Thomas tackade nu Oskar och Ebbe och konstaterade att vi på 1350-talet hade

digerdöden som slog ut 80 % av befolkningen. Nu har vi almsjukan som är lika hänsynslös mot almbeståndet. Ja, det är naturens villkor.....

Avslutning vid Högklint

Nu hade tiden börjat lida så långt att det började bli akut med avslutning. Denna exkursion hade ju en mycket definitiv sluttid, d.v.s. färjornas avgångstid. Det blev därför en snabb återgång till bussen och resa till Högklint strax söder om Visby. Här var utsikten magnifik och det var även den branta klippsslutningen mot havet. Det gällde att inte gå för nära. Som tur var blåste en stark vind från havet så det var knappast någon risk att någon skulle blåsa iväg åt fel håll. Under det avslutande kaffet fick

Thomas Thörnqvist möjlighet att avtacka Skogsstyrelsen personal som ordnat ett väldigt trevligt program. Det blev därefter snabb uppsittning i bussarna och resa mot färjeterminalen. Trots lite för liten marginal gick allt väl och samtliga deltagare antas ha kommit tillbaka till sina avrese-destinationer. ■

Om författaren

Lars Dahlén är sekreterare i Ekfrämjandet, och till vardags skogskonsulent på Skogsstyrelsens Skånedistrikt, med placering i Höör. lars.dahlen@skogsstyrelsen.se

Avslutning på Höglint med utsikt över havet och Visby.